

**ISLOM TA'LIMOTINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI
ASOSIDA
BARKAMOL INSON SHAXSINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY
ASOSLARI**

*Nabiyev Muhrodbek Bobirovich
Zarmed Universiteti Ijtimoiy fanlar
kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada islom ta'limotining inson kamolotiga nechog'liq kerakliligi, uning asrlar davomida shakllanib kelgan ba'zi bir metodlari sharhlab o'tilgan. Islom dinining muqaddas sanalmish Qur'on va hadislardan misollar keltirilib, hozirgi zamonaviy psixologiya hamda klassik psixologiyaning ayrim nazariyalarining shaxs haqidagi g'oyalari va ularning ijobiy hamda salbiy kamchiliklari bilan o'zaro taqqoslangan. Xususan shaxsning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarida islom ta'limotining qanday ta'siri borligi, jamiyatsdagi ba'zi bir muammolarning yechimlari ko'rsatib o'tilgan. Shu bilan birgalikda bugungi kunda shaxs kamolotiga putur yetkazuvchi ba'zi bir islomiy mulohazalar alohida yoritib ko'rsatilgan.

Kalit o'zlar: Shaxs, islom, halol luqma, sotsiogenetik yondashuv, ehtiyojlar ierarxiyasi, barkamol shaxs, komillik, inson huquqlari, muloqot, ehtiyoj, demokratik jamiyat.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение исламского учения для совершенствования человека и некоторые его методы, формировавшиеся на протяжении веков. Также приводятся примеры из Священного Корана и хадисов ислама, а также сравниваются представления современной психологии и некоторых теорий классической психологии о личности и их положительных и отрицательных недостатках. В частности, показано влияние исламского учения на социально-психологические характеристики человека и решения некоторых проблем в обществе. При этом выделяются некоторые исламские соображения, которые сегодня вредят совершенству человека.

Ключевые слова: Ключевые слова: человек, ислам, халяльная пища, социогенетический подход, иерархия потребностей, целостная личность, совершенство, права человека, общение, потребность, демократическое общество

Annotation: This article discusses the importance of Islamic teachings for the improvement of man and some of its methods that have been formed over the centuries. Examples are also given from the Holy Quran and the hadiths of Islam, and the ideas of modern psychology and some theories of classical psychology about

personality and their positive and negative shortcomings are compared. In particular, the influence of Islamic teachings on the socio-psychological characteristics of a person and the solution of some problems in society is shown. At the same time, some Islamic considerations are highlighted that today harm the perfection of man.

Keywords: Man, islam, halal food, sociogenetic approach, hierarchy of needs, integral personality, perfection, human rights, communication, need, democratic society.

Bugungi zamonaviy jamiyatimizda shaxsning qadr-qiymati, obro'yi va uning sha'nini ulug'lash davlat siyosatining bosh ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu so'zlarning amaliy isboti sifatida 2022-yil "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili" da amalga oshirilgan ishlar hamda yilning davomi o'laroq joriy 2023 – yilni esa "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"deb e'lon qilish ham bunga misol bo'la oladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev boshchiligida 2022 – yil 26-yanvar kuni O'zbekistonning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasini belgilash hamda uni joriy yilda amalga oshirish masalalari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig'ilishida ... Inson qadri biz uchun qandaydir mavhum, balandparvoz tushuncha emas. Inson qadri deganda, biz, avvalo, har bir fuqaroning tinch va xavfsiz hayot kechirishini, uning fundamental huquq va erkinliklarini ta'minlashni nazarda tutamiz. Inson qadri deganda, biz har bir fuqaro uchun munosib turmush sharoiti va zamonaviy infratuzilma tashkil etishni, malakali tibbiy xizmat ko'rsatish, sifatli ta'lim, ijtimoiy himoya tizimi, sog'lom ekologik muhit yaratib berishni tushunamiz. Bu maqsadga erishish uchun esa dunyodagi noyob demokratik tuzilma bo'lgan mahalla instituti imkoniyatlaridan samarali foydalanish, uning vakolatlarini yanada kengaytirish, pirovard natijada mahallani jamiyatimizning hal qiluvchi bo'g'ini'ga aylantirish vazifasini o'z oldimizga qo'ymoqdamiz. Mahalla tinch bo'lsa, yurt tinch bo'ladi. Mahalla obod bo'lsa, butun mamlakat obod bo'ladi, – dedi Prezident.

Biz muqaddas dinimizni zo'ravonlik va qon to'kish bilan bir qatarga qo'yadiganlarni qat'iy qoralaymiz va ular bilan hech qachon murosa qila olmaymiz. Islom dini bizni ezgulik va tinchlikka, asl insoniy fazilatlarni asrab-avaylashga da'vat etadi. Markaziy Osiyo Uyg'onish davrining ko'plab yorqin namoyandalarining islom va jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan bebaho hissasini alohida qayd etmoqchiman. Ana shunday buyuk allomalardan biri Imom Buxoriy o'z ahamiyatiga ko'ra islom dinida Qur'oni karimdan keyingi muqaddas kitob hisoblangan "Sahihi Buxoriy"ning muallifi sifatida butun dunyoda tan olingan. Bu ulug' zotning g'oyat boy merosini asrab-avaylash va o'rganish, ma'rifatiy islom to'g'risidagi ta'limotini keng yoyish maqsadida biz Samarqand shahrida Imom Buxoriy nomidagi Xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini tashkil etish to'g'risida qaror qabul qildik. Toshkentda tashkil etilayotgan Islom sivilizatsiyasi markazining faoliyati ham shu maqsadga xizmat qiladi. Bugungi sessiya

ishtirokchilariga BMT Bosh Assambleyasining "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" deb nomlangan maxsus rezolutsiyasini qabul qilish taklifi bilan murojaat qilmoqchiman. Bu hujjatning asosiy maqsadi – barchaning ta'lim olish huquqini ta'minlashga, savodsizlik va jaholatga barham berishga ko'maklashishdan iborat. Ushbu rezolutsiya bag'rikenglik va o'zaro hurmatni qaror toptirish, diniy erkinlikni ta'minlash, e'tiqod qiluvchilarning huquqini himoya qilish, ularning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslikka ko'maklashishga qaratilgan. Xonimlar va janoblar! O'zbekiston hech qanday blokka qo'shilmaslik maqomini saqlab qolgan holda, ochiq muloqotga tayyordir. Biz barcha sheriklarimiz bilan tinchlik, taraqqiyot va farovonlik yo'lida hamkorlikni kengaytirishdan manfaaddormiz. Biz mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi inson, uning ehtiyoj va manfaatlarini ta'minlashdan iborat bo'lgan eng muhim ustuvor vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishning hal qiluvchi sharti aynan shunda mujassam, deb bilamiz.

Insonning tashqi dunyoviy faoliyatidagi xatti-harakatlar, o'z navbatida ichki yuksak ahloqiy-ma'naviy dunyo talablari bilan uyg'un bo'lishi joiz. Odam hayotining ontogenezi mobaynida mazkur uyg'unlikka erishishi muayyan qiyinchiliklar bilan kechadi. Chunki, xato qilish inson shaxsini hamisha ta'qib etadi, inson shaxsi shu orqali faoliyat va xususiyatlarni dinamik ravishda egallab boradi va bundan esa inson chuqur ruhiy bezovtaliklar, dard, qiyinchiliklarga yo'liqishidan oldin, es-hushini g'aflat mag'lub etmasligi uchun har bir narsa, voqea va faoliyatning qadr-qiymatini to'g'ri baholay oladigan mezonni shakllantirishni talab etadi. Mana shu mezon asrlar davomida shakllangan islom dinida bevosita yoritilgan bo'lib, har bir inson o'zining mukammalligi, barkamolligi yo'lida to'g'ri sof e'tiqodiy qarashlar bilan tarbiyalansa, aniq maqsadlariga erishadi.

Islom dini tichlik, poklik, birdamlik, tarbiya dini bo'lishi bilan bir qatorda, insonni kamolotga yetaklaydigan, uni ma'nan, ruhan, ijtimoiy, jismonan tarbiya etadigan hamda kamolga yetkazadigan va shu bilan birga bu g'oyalarini butun dunyoga tarannum etadigan dindir. Azaldan ikki daryo oralig'ida joylashgan Movarounnahr o'lkasi aynan islom tufayli sharaf topdi. Bu yurt ne ne buyuklarni tarbiya etdi. Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy, Imom Nasoiy, Al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Ibn sino, Beruniy, Mahmud Zamaxshariy, Al-Farg'oniy, Abduholiq G'ijduvoni, Bahouddin Naqshband, Xo'ja Ahror Valiy, Alisher Navoiy va yana bir qator aniq fanlar, ijtimoiy, diniy-falsafiy sohalariga sezilarli hissa qo'shgan bobokalonlarmizni o'tgan. Bularni barchalarining hayotlariga nazar tashlaydigan bo'lsak, aynan sof islomiy aqida bilan tarbiyanlanganini ko'ramiz. Barkamol shaxs bo'lib yetganini ko'ramiz. Doimo to'g'ri so'z, ishida halol yondashadigan va yurt ravnaqiga hissa qo'shadigan shaxs sifatida kamol topgan insonlar hisoblanishadi. Sof islomiy aqiydalarga tayanib ish

ko'radigan haqiqiy musulmon shaxsi hech qanday salbiy tushuncha va muammolarga duch kelmaydi.

Muqaddas dinimizda 5 ta asosiy bosh maqsad ko'zda tutilgan bo'lib: Inson

- Hayoti
- Aqli
- Dini
- Nasli
- Mol-mulki ni muhofaza etish hisoblanadi.

Bundan tushunish mumkin-ki, islom insonlarni har tomonlama yuksalishga, odob-ahloqqa, barkamol shaxs bo'lib yetilishiga zamin yaratib beradigan din hisoblanadi. Nima uchun aynan inson huquqlari deyilyapti. Chunki, aynan haq huquqi poymol bo'lgan jamiyatda shaxsning komillikka, barkamollikka yetishishi amri mahol hisoblanadi. Bu g'oyalar jahon psixologlarining ham diqqat markazida hisoblanib, xususan eng kichik nazariyalardan biri sifatida "Ehtiyojlar ierarxiyasi" muallifi Abraham Maslou ta'kidlaydiki, "Men mutlaqo aminmanki, odam faqat non bo'lmagan sharoitda non bilan yashaydi", deb tushuntirib, shu bilan birgalikda Maslou. "Ammo non ko'p bo'lsa va oshqozon doimo to'q bo'lsa, insonning intilishlari nima bo'ladi?" Yuqori ehtiyojlar paydo bo'la boshlaydi va bizning tanamizni fiziologik ochlik emas, balki yuqori darajadagi ehtiyojni qondirish hissi boshqaradi. Bir ehtiyoj qondirilsa, boshqalari paydo bo'ladi, undanda yuqori va yuqori. Shunday qilib, asta-sekin, bosqichma-bosqich, inson o'z-o'zini rivojlantirish zarurati paydo bo'ladi - ehtiyojlarning eng yuqorisi" deb barkamollikka yetishishning o'ziga xos yo'li sifatida ehtiyojlar misolida tushuntirib ketgan. Inson o'zining eng kichik sanalgan fiziologik ehtiyojlaridan tortib toinki: ochlik, tashnalik va boshqalar; Xavfsizlik / himoya ehtiyojlari: qulaylik, yashash sharoitlarining doimiyligi va yaxshiligi; Ijtimoiy ehtiyojlar: boshqalar tomonidan qabul qilinish, ijtimoiy aloqalar, muloqot, mehr, boshqasiga g'amxo'rlik va o'ziga e'tibor kabi xususiyatlarning birgalikdagi faoliyati; O'z-o'zini hurmat qilish\Ego: boshqalardan hurmat, tan olish, muvaffaqiyat va yuqori baholarga erishish, ko'tarilish kabi ehtiyojlar; Ma'naviy: bilim, o'zini namoyon qilish, o'zligini kashf etish, o'zini o'zi aniqlash. o'zini namoyon etishgacha bo'lgan ehtiyojlarni sanab o'tgan bo'lib, bular eng sodda ko'rinishi sifatida tahlil etsak, islom ta'limotida har bir qarash alohida e'tirof etilgan. Islom insonning tug'ilishdan tortib, to barkamollikka yetishgacha bo'lgan yo'lni ta'riflab, bir necha oson va foydali yo'llarni ko'rsatadi. Islomda yoshlar tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilgan. Shuning uchun ham yoshlar tarbiyasini qachondan boshlash kerak degan savolga oila qurishdan oldin, ya'ni onasini (yoki otasini) tanlashdan avval deb javob beriladi. Ulamolarimiz ta'kidlab aytishadiki, farzand hali dunyoga kelmay turib, uning kimlar orqali dunyoga kelishi mumkinligiga e'tibor berishni aytishadi. Bo'lg'usi ona yoki ota tug'ilajak farzand tarbiyasining zohiriy asoschilaridir. Chunki farzand tug'ilganida

uning tabiati sof holda tug'iladi va qaysi muhitda tarbiya ko'rib, o'sib ulg'aysa, o'sha muhitdan ta'sirlanadi. Uning sog'lom, yetuk, barkamol shaxs bo'lib yetishishi uchun qo'lidan kelgancha barcha imkoniyatlarni ishga soladi. Undan so'ng bir yaxshi ustozga berib, ilm olishi uchun imkoniyat va sharoit yaratib beradilar. Alloh amr etgan farzlarni uni yosh imkoniyatidan kelib chiqib tarbiya etadi.

Komil shaxs bo'lib shakllanishiga yordam beradilar. Rasululloh sollallohu alayhi vasallam: "Har bir tug'ilgan go'dak Islom fitratida (ya'ni sof tabiatda) tug'iladi. Ota-onasi uni yo yahudiy yoki nasroniy yoki majusiy qiladi", – deb marhamat qilganlar. Agar ota-ona diyonatli bo'lsa, farzandini ham diyonatlik qilib tarbiyalaydi. Ko'p jihatdan farzandning tarbiyasida onalarning ta'siri katta bo'ladi. Bo'lajak ona ham o'z farzandining bo'lajak otasini tanlashi lozim. Bunda ham bo'lg'usi otaning dinu diyonati, axloq va odobiga qaraladi. Ibn Moja Abdulloh ibn Umar roziyallohu anhudan rivoyat qilib, quyidagi hadisni keltiradilar: "Ayollarga ularning chiroyi uchungina uylanmang, ularning chiroyi halokatga ketkazishi mumkin, molu davlatlari uchun ham uylanmang, balki shu molu davlatlari tug'yonga solishi mumkin, lekin dindorlariga uylaninglar, albatta, qora cho'ri bo'lsa ham dindorlari afzal".

Kishi o'z farzandlarini ularning go'daklik chog'laridan boshlab tarbiyalashi, odob berishi lozim. Ma'lum yoshga yetgach, ba'zi narsalarni bolaga qabul qildirish qiyin bo'ladi. Chunki ma'lum bir faoliyatdan keyingi faoliyatga o'tadi. Masalan o'yin faoliyatidan, o'qish faoliyatiga so'ng mehnat faoliyatiga. Hatto ota-ona bolasining o'yin faoliyatiga, kimlar bilan, nima bilan o'ynayotganini bilishi lozim. Arzimas deyilgan bir nojo'ya xatti-harakat bolaning kamol topishiga salbiy ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Psixologiyada shaxsning shakllanishiga oid bir necha nazariyalar bo'lib, ularning ba'zilar haqida fikr yuritsak, sotsiogenetik nazariyaga binoan, shaxs bo'lib shakllanishining asosiy qoidalaridan biri shaxslararo jamiyatda birga bo'lish hamda ular bilan muloqotda bo'lishdir. Aynan shaxs bo'lib shakllanishning bosh qoidalaridan biri shaxslararo muloqotda bo'lish hisoblanadi. Imom Termiziydan rivoyat qilingan hadisda "Nabiy sollallohu alayhi vasallam dedilar: Insonlar bilan aralashib yurib, ularning ozorlariga sabr qiladigan musulmon insonlarga aralashmaydigan va ularning ozorlariga sabr qilmaydigan musulmondan yaxshiroqdir". Islom dinida odamlarning ozoriga ko'nib yashash mo'minlikning bir belgisidir deyilgan. Ya'ni ozorlagan insoningdan qoch yoki uni kechirma deyilmagan, aksincha ularni boricha qabul qil deyilgan. Sotsiogenetik yondashishga binoan, shaxsda ro'y beradigan o'zgarishlar jamiyatning tuzilishi, ijtimoiylashish (sotsializatsiya) usullari, uni qurshab turgan odamlar bilan o'zaro munosabati vositalaridan kelib chiqqan holda tushuntiriladi. Ijtimoiylashuv nazariyasiga ko'ra, inson biologik tur sifatida tug'ilib, hayotning ijtimoiy shart-sharoitlarining bevosita ta'siri ostida shaxsga aylanadi. Shaxs — alohida individ, mohiyatan yaxlit ijtimoiy-axloqiy olam. U o'zida inson mohiyatini, uning mavjudot sifatidagi qadriyatini

mujassam etadi. Shaxs ijtimoiy-gumanitar fanlarda o'z yo'nalishi, tadqiqot ob'yekti va maqsadi nuqtai nazaridan turlicha talqin etiladi. U o'ta murakkab, ziddiyatli, qarama-qarshi, o'zini o'zi inkor etadigan mavjudot sifatida, biologik, fiziologik, ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy, axloqiy va estetik aql idrok, tafakkur ob'yekti sifatida, hatto, falsafiy va mantiqiy, yashash huquqi va hayot mantig'i jihatidan tadqiqot manbaiga aylanishi mumkin. Bu so'zlardan shuni tushunish mumkinki, shaxs bo'lib shakllanishda yoki mukammallikka erishish uchun shaxslararo munosabat bo'lishi lozim.

Psixologiyada ba'zi bir nazariyalar o'zining qadr-qiymatini yo'qotib, zamon talablariga javob bermasligini ko'rsatadi. Misol uchun biogenetik qonuniyat organning taraqqiyoti nazariyasini tashviqot qilganda hamda antidarvinchilarga qarshi kurashda muayyan darajada tarixiy rol o'ynagan. Biroq individual va tarixiy taraqqiyoti munosabatlarini tushuntirishda qo'pol xatolarga yo'l qo'ygan. Jumladan, biogenetik qonunga ko'ra, shaxs psixologiyasining individual taraqqiyoti (ontogenez) butun insoniyat tarixiy taraqqiyotining (filogenez) asosiy bosqichlarini qisqacha takrorlaydi, degan g'oya yotadi. Nemis psixologi V.SHternning fikricha, chaqaloq (yangi tug'ilgan bola) hali u odam emas, balki faqat sut emizuvchi hayvondir, u olti oylikdan oshgach, psixik taraqqiyoti jihatidan faqat maymunlar darajasiga tenglashadi, ikki yoshida esa oddiy odam holiga keladi, besh yoshlarda ibtidoiy poda holatidagi odamlar darajasiga yetadi, maktab davridan boshlab ibtidoiy davrni boshidan kechiradi, kichik maktab yoshida o'rta asr kishilar ongiga va nihoyat yetukli davrdagina (16—18 yoshlarda) u hozirgi zamon kishilarining madaniy darajasiga erishadi. Bu nazariya hozirda deyarli ishlatilmaydi. Sababi bugunki kun bu nazariyaning noto'g'ri ekanligini isbotlab berdi. G'arb psixologiyasining ideologiyasi insonni qaysidir jonzo'tga o'xshatib yoki qaysidir jonzo'tlar ustida qilingan tajribalarga asoslanib, xulosa chiqarishi, inson zotini hayvonga tenglashtirishiga olib keladi. Bu esa islom ideologiyasiga mutlaqo zid. Islom ta'limotining muqaddas sanalmish Qur'oni Karimning Isro surasi 70 - oyatida Darhaqiqat, (Biz) Odam farzandlarini (aziz va) mukarram qildik va ularni quruqlik va dengizga (ot-ulov va kemalarga) mindirib qo'ydik hamda ularga pok narsalardan rizq berdik va ularni O'zimiz yaratgan ko'p jonzo'tlardan afzal qilib qo'ydik." hamda Tiyn surasi 4- oyatda Batahqiq, Biz odamni eng yaxshi suvratda yaratdik. O'n to'rt asrdan biyon insoniyat uchun, insoniylik, bag'rikenglik, tolerantlik sifatida ko'rilayotgan, hamda e'tirof etilayotgan islom dinining mavqeyi beqiyos.

Barkamollikka ta'sir etadigan yana bir qoida bu luqmaga (taom) e'tibor berish hisoblanadi. Islom halol sanagan taomlarni yeyishni, aksinchasini esa yeyishni man qilgan hisoblanib, hech bir ish bir hikmatsiz emasligini asoslab beradi. Halol taomlar bilan bir qatorda, qanday yo'llar bilan topilganiga ham alohida e'tibor beradi. Deylik non halol ammo u og'irlab olib kelingan bo'lsa undan istemol qilish joiz sanalmaydi. Islomda halol luqma va halol taomlarga juda katta e'tibor beradigan

dindir. Bu xususta muqaddas sanalmish Qur'oni Karim va Hadisi shariflarda juda ko'p oyat va hadislar kelgan bo'lib, inson o'zining hayotini soflik, poklik, ozodalik, halollik ustiga qurishi kerakligini bot-bot tushuntiradi. Agarda bu ishlarga loqaydlarcha e'tibor berilsa, oxiri yaxshilik bilan tugamasligini, gunohkor bo'lishini ta'kidlaydi. Islomning asosiy ruknlaridan biri sanalmish namoz(ibodat)ning ham qabul bo'lishi uchun uning tomog'idan halol luqma o'tishi lozimligi Hadisi shariflarda quyidagicha bayon qilingan. Ibn Abbos roziyallohu anhumodan rivoyat qilinadi: "Rasululloh sollallahu alayhi vasallamning huzurlarida " Ey odamlar. Yer yuzidagi narsalardan halol-poklarini yenglar" oyatini tilovat qilindi. Shunda Sa'd ibn Abu Vaqqos turib:

"Ey Allohning Rasuli, duo qiling, Alloh meni duosi qabul bo'ladiganlardan qilsin", dedi. Shunda Nabiy sollallahu alayhi vasallam:

"Ey Sa'd, taomingni halol qil, duosi qabul bo'ladigan bo'lasan. Muhammadning joni qo'lida bo'lgan Zot bilan qasamki, bir banda harom luqmani qorniga tashlasa, uning amali qirq kungacha qabul qilinmaydi. Qaysi bandaning go'shti haromdan va ribodan o'ssa, unga do'zax munosibdir", dedilar. Ehtimol bir luqma arzimadek tuyular, ammo uning asorati qirq kungacha inson tanasidan ketmas ekan. Bu yerda har kim o'zining halol mehnati ortidan kun ko'rishga, birovlarining qo'lga qarab qolmaslikka, birovdan biror narsa tama qilmaslikka targ'ib qilingan. Bundan ko'rinib turibdiki, muqaddas islom dinimizning inson ongi, shuuriga nechog'lik ijobiy ta'sir etishi, uning komil shaxs bo'lib yetilishiga xizmat qilishiga amin bo'lamiz.

Islom ideologiyasi bugungi kunga qadar inson shaxsi kamoloti uchun eng ko'p ishlar qilgan din hisoblanadi. Inson shaxsini naqadar azizligini, uning bu dunyodagi har bir nafasi bejizga olinmasligini, har bir ishning bir hikmati borligi, barcha ishlarni odamiylik nuqtai nazaridan kelib chiqib, yondashishini ko'rishimiz mumkin.

Adabiyotlar:

1. Шайх Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф. Иймон. – Т.: << Hilol-Nashr>> 2020. – 368 б
2. Шайх Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф. Халол очик-ойдиндир, харом очик-ойдиндир . – Т.: << Hilol-Nashr>> 2022. – 168 б
3. Қосимов Убайдулло Ахрорович. Тасаввуф психологияси шахс тараққиётида муҳим омил. – Т: "IJOD-PRESS" 2019. – 192 б.
4. Эргаш Ғозиев. Умумий психология. – Т.: <<Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти>> 2010. – 544 б.
5. Эргаш Ғозиев. Онтогенез психология. – Т.: <<Noshir>> 2010. – 360 б.